

АНТОЛОГИЈСКИ ИЗБОР СРПСКИХ
НАРОДНИХ ПРИПОВЕДАКА
ВЕСЕЛИНА ЧАЈКАНОВИЋА¹

Београд

Апстракт: У раду се разматрају посебност избора и модерна класификација грађе у антологији српских народних приповедака коју је Веселин Чајкановић приредио и објавио 1929. године. Као антологичар, Чајкановић је успоставио добру равнотежу у заступљености различитих извора (штампаних и рукописних), а у његовом избору су место нашли и неправедно запостављени записи који су до тада били у сенци прозне грађе највећег фолклористичког ауторитета, Вука Караџића. Утврђује се дубок и детаљан Чајкановићев увид у архивску грађу, рукописне збирке, као и у материјал расут широм познате и теже доступне периодике и других штампаних издања мање познатих сакупљача народних умотворина. Трагајући посебно за архаичним темама и мотивима из религије, магије, култа и митологије, Чајкановић је сабрао речит зборник обичаја, веровања, етичких и естетичких вредновања васколиког религиозног мишљења српског народа – „Стари завет српског народа“. Поред тога, у раду се сагледава и значај изванредних Чајкановићевих коментара који откривају богатство приповедних варијаната, али представљају и минуциозне и антолошке примере анализе из области упоредне митологије.

Кључне речи: Веселин Чајкановић, српске народне приповетке, антологија, српска народна књижевност

Вредност антолошког избора директно зависи од свеколике вредности састављача антологије. Од његове обавештености, ширине погледа, ерудиције, и можда понајвише од величине уложеног труда. Антологије народних умотворина састављане су у нас често од времена кад је Вук Караџић штампао прве књиге *Српских народних њјесама*, *Српских народних њријовједака*, *Српских народних њјословица* и других умотворина. Већина састављача антологија поједностављивала је могуће тешкоће избора тако што је чинила строжи избор из добро знаних, антолошко осмишљених збирки Вука Караџића, или је, пак, у полазишту умотворине из Вукових збирки штедро стављала у основу конструкције новог антолошког избора. У таквим, најбројнијим случајевима, умотворине из Вукових штампаних збирки чиниле су најмање половину, а најчешће две трећине, па и нешто више „ново“ обликованог цветника. Антологија српских народних приповедака, која се овог пута обелодањује под именом *Чудоџворни њрсџен* – представља необичан, драгоцен

1 Овај текст Ненада Љубинковића, првобитно објављен као поговор Чајкановићеве антологије српских народних приповедака под насловом „Веселин Чајкановић и антолошко избор српских народних приповедака“, уз додатак научног апарата, за штампу је приредила Марија Шаровић.

изузетак. Њен творац, пре него што је приступио послу антологи-чара, стекао је темељан увид у васколику народну прозу објављену на балканским просторима до завршетка Првог светског рата, као и у обимну грађу садржану у рукописним збиркама које су му биле доступне. Ко је, дакле, Веселин Чајкановић и које су битне одлике његовог антологијског избора српске приповедне народне прозе?

Међу невеликим бројем научника који су радом и свакојаким деловањем дали печат српској и балканској науци у првој половини XX века – Веселин Чајкановић (1881–1946) неспорно заузима изузетно место. Одликовао се сјајном ерудицијом, великом научном радозналошћу, а проблемима је приступао темељно и с упорношћу пасионираног истраживача. Завршио је студије класичне филологије на београдској Великој школи код професора Милоја Васића и Николе Вулића (Марић 1953: 67 и д.). Као питомац Краљевине Србије боравио је од 1903. до 1907. на усавршавању у Лајпцигу и Минхену. У Лајпцигу је четири семестра, поред класичне филологије, изучавао и старословенски језик код знаменитог слависте Аугуста Лескина и јеврејски језик код Крамера. Усавршавање је наставио у Минхену код гласовитог византолога Карла Крумбахера и врсног езополога Ота Крузијуса упућујући се темељно у различите проблеме византологије. Посебно су га привлачиле пословице у делима античких и византијских писаца. Наглашено интересовање за паремиолошка истраживања крунисаће напоскон и докторском дисертацијом коју ће, према обичајима времена и захтевима универзитета на коме је докторат пријавио, написати на латинском језику. Докторску тезу – *Quaestionum paroemiographicarum capita selecta* – одбраниће код Карла Крумбахера и Ота Крузијуса.

Убрзо по одбрањеном докторату, врсни латиниста Веселин Чајкановић постављен је на место доцента за латински језик на Великој школи у Београду. Први светски рат успорио је његово даље стручно напредовање. У звање ванредног професора биран је 1919, а у звање редовног професора 1922; исте године, 18. фебруара, изабран је за дописног члана Српске краљевске академије.

Веселин Чајкановић је поседовао још једну изузетну врлину – умео је студентима да пренесе и сопствено одушевљење и значајне делове властите огромне ерудиције. Предано их је учио како историјске и културне појаве треба сагледавати, испитивати и тумачити у широком социокултуролошком контексту. Студенти су му се дивили и настојали, сваки према властитим могућностима, да што доследније следе професоров пут. Академик Војислав Ђурић, оснивач катедре за општу (светску) књижевност на Филозофском (потоњем Филолошком) факултету у Београду, био је и сам Чајкановићев студент. О своме професору увек је говорио и писао с одушевљењем и изузетним поштовањем. Понајвише његовом заслугом, научно дело Веселина Чајкановића изнова се наметнуло српској науци и

култури.² Правећи први значајан тематски избор Чајкановићевих радова – *Мити и религија у Срба* – за Српску књижевну задругу, у предговору је о свом бившем професору записао:

Био је темељно упућен у целокупну науку о старини: у класичну филологију, у велику литературу о старим источним и европским народима, о византијском и латинском средњем веку, о садашњим европским и ваневропским народима. Неуморан радник, он је у току наредних година израстао у ерудиту првога реда, какав се ретко налази и у најразвијенијим срединама: познавао је не само обимну стручну и научну литературу, страну и нашу, из области књижевности, религије и митологије, фолклора, историје, етнологије, археологије, лингвистике, него и многобројне изворе на разним језицима. (Ђурић 1973: VII–VIII)

Широко и темељно образовање стицано током школовања (код врских професора ондашње Прве мушке гимназије у Београду, потом на студијама у Београду код сјајних ерудита Милоја Васића и Николе Вулића, а посебно током усавршавања у Немачкој) омогућило је Чајкановићу да интересовања и истраживања од почетка усмери у три различна, али сагласна и узајамно зависна правца – према класичној филологији, према фолклору и према религији и митологији.

Проучавања српских народних прозних умотворина, напосе проучавања српских народних приповедака, заузимају посебно место у Чајкановићевом научном и културно-просветитељском раду. Минуциозна испитивања у области религиозног народног мишљења и фолклора природно су га навела на помисао како је неопходно озбиљно, темељито изучавање народног прозног исказа, у чијим оквирима су народне приповетке неспорно заузимале изузетно угледно место. Будући образован на један посебан начин, Чајкановић се није задовољио ишчитавањем само добро познатих, у приступачним публикацијама штампаних приповедака. Пре свега, пажљиво је прегледао и ишчитао све српске и балканске народне прозне умотворине које су до краја Првог светског рата објављене у периодици, а затим је знатно време посветио проучавању рукописних збирки народних приповедака које су се у последњим деценијама XIX и првим деценијама XX века стекле у Етнографском одбору Српске краљевске академије. У кратком временском размаку обелоданио је две збирке народног прозног приповедања. Године 1927, у издању Српске краљевске академије, објавио је 212 приповедака које је одабрао између 1636 приповедака садржаних у 29 рукописних збирки

2 Пре свега заслугом Војислава Ђурића штампана је у редовном колу Српске књижевне задруге тематска књига одабраних Чајкановићевих текстова из области митологије и религије Срба – *Мити и религија у Срба* (коло LXVI, књига 443, Београд, 1973). Војислав Ђурић је приредио и *Сабрана дела Веселина Чајкановића* у пет књига. Ово капитално издање објавили су заједнички 1994. године Српска књижевна задруга, Београдски издавачки графички завод, Просвета и Партенон М.А.М.

из архиве Академијиног Етнографског одбора. Збирку, односно властити избор, посветио је знаменитом проучаваоцу народне прозе – Ђорђу (Јиржију) Поливки.³ Непуне две године касније Чајкановић је објавио и одличну *Антологију српских народних приповедака*, која је одлуком главног Просветног савета (435/27) одмах препоручена „као помоћна књига у средњим школама“. Под називом *Чудотворни ирсџен* – наденути према тридесетој причи у Чајкановићевом антологијском избору – она се ево поново појављује пред читаоцима.

Од када заправо почињу озбиљна, осмишљена Чајкановићева интересовања за народне приповетке?

Прозним народним умотворинама Чајкановић се почео озбиљно, систематски бавити након завршетка Првог светског рата. Зачеци Чајкановићевих научних интересовања за проблем народне прозе (изван раних интересовања за проблем пословица и пословичног исказа) уочавају се прво у стручним освртима које пише поводом поновљеног издања антологијског избора народних приповедака Тихомира Остојића (1923) и, потом, поводом свакојако занимљиве и одлично сачињене антологије Војислава Јовановића (1925). Опаске изречене том приликом, како оне методолошке природе, тако и оне не мање бројне које се тичу критеријума одабира приповедака, јасно исказују, штавише фокусирају бројна питања која су у то време Чајкановића мучила, а на које је сам одговорио два пута, али на неједнак начин.

Осврћући се на антологију *Српске народне приповећке* коју је начинио и приредио за штампу Тихомир Остојић, а која је 1923. у оквиру „Мале библиотеке“ (Београд–Сарајево) доживела друго издање, Веселин Чајкановић је на самом почетку саопштио и разлоге властитог интересовања за народне приповетке. Писао је:

Народне приповетке, и народне умотворине уопште, ушле су поново у моду. Оне се чак данас скупљају и испитују са много већом ревностју но што је то био случај у времену браће Грим. Довољно је указати само – кад је реч о приповеткама – на корпус приповедака из светске књижевности који излази под редакцијом Фридриха фон дер Лајена и Паула Цаунерта; на изврсне монографије о народним приповеткама од Тимеа, фон дер Лајена, Шписа, које су објављене у кратком размаку времена једна за другом; на радове Гунделове и Гресманове о јеврејским и оријенталским, Алијеве и Швицерове о класичним приповеткама, итд. (Чајкановић 1923: 543)⁴

3 Књига је 1999. прештампана у оквиру едиције „Српске народне умотворине“, књига 2, у издању Гутенбергове галаксије. Пропраћена је одличним поговором врсног познаваоца народних приповедака и народне прозе уопште – др Снежане Самарције. Штета је, свакако, што је у том издању изостала Чајкановићева посвета Ђорђу Поливки. Није реч о информацији сентименталног карактера, већ о значајној и упозоравајућој научној информацији. Међу знацима народне прозе гласовити коментари Болтеа и Поливке на бајке браће Грим представљају незаобилазно полазиште.

4 Friedrich von der Leyen: *Das Märchen*, Leipzig, 1917; Adolph Thimme: *Das Märchen*, Leipzig, 1909; Karl Spiess: *Das Deutsche Volksmärchen*, Leipzig, 1917; Guilelmus Gundel: *De Stel-*

Након оваквог увођења читалаца у проблем, придодao је и напомену која се односила на нужност другачијег приступа народној прози уопште, а посебно народним приповеткама у нас, односно образложио је особену драгоценост појаве Остојићеве антологије (мимо свих конкретних, потом изречених примедби), а даље и нужност потоњег властитог обелодањивања народне прозе из рукописних збирки (*Српске народне приповеџке*, СКА, 1927):

У наставном програму за наше средње школе поклоњена је велика пажња српским народним умотворинама. То је све лепо, али ми за ову лектуру немамо довољно штампаних текстова. Последње издање Вукових приповедака објављено је још 1897. Од тога доба оно није прештампавано, и ако је већ одавно распродато. (Чајкановић 1923: 543)

Осврт на Остојићеву антологију народних приповедака Чајкановић закључује низом озбиљних замерки: неке добре збирке (као, примерице, Владимира Красића) нису узете у обзир, а приповетке су преузимање и из слабих збирки (попут оне Вука Врчевића). У антологијском избору нашле су се и приповетке које никако нису народне. Коментар прича је слаб, речник мање познатих речи такође слаб, а притом се ниједна реч не објашњава етимолошки. Начин издавања самога текста приповедака није коректан. Приређивач је одступио од уобичајеног и општеприхваћеног издавања народних приповедака у облику *scriptura continua*, већ је приповедање „разбио на кратке дијалогe и параграфе“ (Чајкановић 1923: 543). Чајкановићеве примедбе на Остојићев приступ прављењу антологије српских народних приповедака много су важније за разумевање будућег Чајкановићевог рада на антологијским изборима српских народних приповедака, неголи што су битне за правилно ишчитавање данас свакојако заборављеног Остојићевог избора.

Из једнаких разлога значајна је и Чајкановићева обимна критика антологије српских народних приповедака коју је приредио сјајни познавалац српске народне књижевности – Војислав М. Јовановић. Примедбе Веселина Чајкановића тичу се груписања, односно распоређивања материјала и критеријума при одабирању приповедака. Оне представљају, заправо, Чајкановићево „гласно размишљање“ поводом проблема који га управо у то време заокупља. Следећи властито виђење проблема класификације и систематизације српске народне прозе, Чајкановић сматра да „груписање материјала како га је извршио Г. Јовановић није (...) довољно прецизно“ (Чајкановић 1925: 307). Пре свега, он се очигледно не слаже са основном поделом Јовановићеве антологије на два дела: на 102 озбиљне приповетке и на 150 шаљивих прича. Посебно се задржава на првом делу антоло-

larum appellatione et Religione Romana, Giessen, 1907; Hugo Gressmann: *Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testament*, Berlin–Leipzig, 1926–1927; Aly Wolf: *Volksmärchen. Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen. Eine Untersuchung über die Volkstümlichen Elemente der altgriechischen Prosaerzählung*, Göttingen, 1923.

гије и управо њему упућује највише стручних и теоријских замерки. Устврђује како је Војислав М. Јовановић једним именом – приповетка или прича – обухватио „различите родове народне прозе“ (Исто, 307). Упозорава како у нас постоји прихватљива, „јасна класификација“ коју је понудио Павле Поповић у *Преиледу српске књижевности* (1919, треће издање са библиографијом). Том приликом не напомиње како Поповићева класификација заправо следи ону коју је својевремено предложио и применио Арне.⁵ Настојећи да проблем о коме расправља приближи што више читаоцима *Српској књижевној илустрацији*, Чајкановић побројава које су то врсте народне прозе: „*приповеке* у ужем смислу, па онда *лејенде*, *скаске*, *басне* (у ближој или даљој будућности можда ће бити потребно да се отвори нарочита рубрика и за српске *мишове*: у ту рубрику имаће, вероватно, да уђу многе *скаске*, и можда по која 'женска' приповетка).“ (1925: 307) Будући да је Јовановићеву антологију ишчитао веома пажљиво, приповетку по приповетку, Чајкановић одмах показује како би, по његовом уверењу, ваљало разврстати приповетке у евентуалном следећем издању. Напомиње (наводећи уместо наслова редне бројеве прича) како су од 252 приповетке, тридесет осам „женских“, девет „мушких“, десет је приповедака о животињама, пет је етиолошких *скаска*, космогонијске су три, а три су о местима. Легенди је дванаест, басана је десет, а у област религиозно-митолошких прича спада седам текстова. На крају сматра да су неколике приче, према Јовановићевим критеријумима, морале да се нађу уместо у првом – у другом делу антологије.

Одајући признање Војиславу М. Јовановићу на обимном материјалу који је прегледао за потребе антологије, Чајкановић је похвалио састављача антологије и за добро осмишљене полазишне критеријуме који су на страницама антологије доследно спроведени. Исцрпно обавештава читаоце какве је све квалитете Јовановић захтевао да народне приповетке испуне како би дошле у обзир да се у коначном избору нађу у антологији. Пре свега, инсистирао је на јасним и доказивим књижевним вредностима, затим на занимљивости обрађене теме, осмишљености композиционе структуре, на богатству и наивности маште, на сликовитости и сјају визије, на једрини и изворности мисли, на оштроумности опаске или досетке. Једнако је указивао на неопходности вештине приповедања, распрострањености мотива, лепоту и живописност српског језика.

Одајући дужно и нужно признање антологичару, уважавајући чињеницу да је антологија намењена и за школску употребу, Веселин Чајкановић ставља и карактеристичну стручну и научну примедбу, драгоцену за разумевање његових властитих поступака: „Антологија народних приповедака не сме имати ни искључиво практични циљ – да нам пружи лектиру на чистом, одабраном, неусиљеном српском језику; ни само теоријско-књижевни циљ – да нам, на овом

5 Antti Aarne: *Verzeichnis der Märchentypen*, Helsinki, 1910.

или оном примерку, покаже форму и технику народних прича, психолошке законе у њима, њихову тенденцију и значај“ – упозорио је одлучно и оштро. „Она, пре свега“, утврдио је потом,

мора имати задатак да нас упуту у *целокуйну обласћ* народних приповедака, да нас обавести о целокупној њиховој *садржини*, то јест, да нам покаже, у одабраним примерима, *све најважније мотиве и шийове* народних приповедака (...) антологија, дакле, мора бити потпуна, и *системајска*; из ње не сме изостати ни један важнији мотив, ни један важнији тип, ако га само има у каквој довољно лепој редакцији. (Чајкановић 1925: 308)

Чајкановић потом набраја који су се све мотиви (а приповетке са таквим мотивом постоје у Срба) морали наћи на страницама Јовановићеве антологије (на пример: о змији младожењи, о захвалном мртвацу, о девојци без руку, о куми Смрти, о човеку који тражи страх, о припитомљеној злоћи итд.). Изузетно је значајна Чајкановићева опаска како би волео да се ту нашао и који примерак јуначких скаски из Вуковога *Рјечника*. Са методолошке тачке гледишта, драгоцен је Чајкановићева примедба упућена Јовановићу због изостављања приповедака из збирке Владимира Красића. Наиме, Војислав М. Јовановић, неспорно изванредан познавалац народне књижевности, у свим студијама, расправама, па и у краћим, мање амбициозним текстовима, увек је показивао изразиту склоност ка тражењу и „препознавању“ фалсификата начињених са предумишљајем. Није му никада била блиска помисао да се усмено народно стваралаштво вазда прилагођава историјском и културном тренутку у коме опстаје, па да се тако у усменом стваралаштву могу каткад уочити и иначе неуобичајенији синтактички обрти, затим речи које се ређе чују међу сеоским становништвом већ чешће међу житељима града. Настојећи да покаже властиту ерудицију, Јовановић је био склонивији да препозна фалсификат неголи да помисли на природно, усмено варирање једнаког извора, или на узајамност односа сеоске и паланачке, односно градске средине. Уосталом, Јовановић је суштински занемарио питање редактуре, односно редакторских права, које јесте од изузетног значаја приликом анализе свакоје народне умотворине. Довољно је подсетити на сјајну народну приповетку из збирке Вука Караџића – „Усуд“ и на сачуван првобитан, Вуковом руком начињен теренски запис (казивач Гружо Механџић). На основу књижевно безвредног текста који је садржавао обећавајући заматак плодотворног мотива, Вук Караџић је у маниру врсног народног приповедача испричао изванредну *народну* приповетку.

Разматрајући детаљно и критички антологијске изборе српских народних приповедака које су начинили Тихомир Остојић и Војислав М. Јовановић, Веселин Чајкановић је расправљао проблеме који су и њега једнако мучили. Утврђујући врлине и мане остварења претходника, износио је и образлагао властита научна убеђења, заговарао научне приступе и методологију које је у том тренутку сам примењивао.

У размаку од непуне две године Веселин Чајкановић је саставио два значајно различна, али суштински веома сагласна избора народних приповедака. Следећи начелну примедбу како је српска народна проза мало објављивана, Чајкановић је одлучио да направи смишљен одабир из 29 рукописних збирки које се чувају (и тада и данас) у збирци Етнографског одбора Српске академије наука, између 1636 приповедака које ти рукописи садрже. Под насловом *Српске народне ѝријовейке*, у оквиру новопокренуте едиције Српског етнографског зборника – Српске народне умотворине – објавио је 212 приповедака. Распоредио их је на начин на који је то учинио Арне: „најпре приче о животињама, па бајке, новеле, шaljиве приче“, од бр. 1 до закључно 134 (Чајкановић 1927: XIII). Потом је ставио скаске, легенде, веровања, примитивне приче.⁶

Књигом *Српске народне ѝријовейке* из 1927. године Чајкановић је значајно повећао обим обелодањене усмене народне прозе и омогућио да се коначно приступи изради онакве антологије какву је сам заговарао у критичком осврту на антологијски избор српских народних приповедака Војислава М. Јовановића. Стекли су се потребни предуслови да је могла да се начини антологија „потпуна и систематска“, антологија која садржи све важније мотиве, која представља све важније типове, која, напослетку, представља српске области у којима се усмена народна проза записивала. Реч је о антологији која исказује естетска, етичка и свакоја друга схватања различитих културних средина и која својом репрезентношћу значајно превазилази и надраста изборе „из штампане приповедне грађе, који су током XX века постојали све бројнији“ (Самарџија 1999: 661).

Антологијски избор српских народних приповедака, који се овом приликом објављује под називом *Чудоѝворни ѝрсѝен*, садржи 217 прича које, као и у случају *Српских народних ѝријоведака* из 1927, прате изванредни стручни, научни коментари. Крајње сажети, али пребогати разноврсним обавештењима и сугестијама, коментари најчешће представљају минијатурне студије. Треба их читати пажљиво, више пута. Треба их ишчитавати заједно с приповетком, с причом на коју се односе. Они понајбоље, најилустративније сведоче о готово невероватној ерудицији њиховог састављача, о ширини и дубини његовог приступа, о богатству најразличитијих, али увек инвентивних и инспиративних асоцијација. Њихова садржајност обогаћује доживљавање сваке приповетке понаособ. Постаје очигледно у којој мери додатна обавештеност о најразличитијим културним чињеницама и појавама доприноси квалитативној промени литерарног, али и васколиког социокултуролошког доживљавања одређене приповетке.

6 О томе исцрпно и документовано у студији Снежане Самарџије, „Уз ново издање *Српских народних ѝријоведака* Веселина Чајкановића“ у књизи *Српске народне ѝријовейке*, Гутенбергова галаксија, Београд, 1999, 657–670.

Чајкановић је убедљиво показао како се могу правити изврсни, али сасвим неуобичајени избори.⁷ Држећи се Арнеове шеме разређивања народних прича, Чајкановић је у антологији прозне текстове разделио на седам група: приче о животињама и басне, бајке, приповетке мушке (новеле), приповетке кратке, већином шаљиве, скаске, легенде, веровања. Први је у нас одлучно подвукао разлику између прича о животињама и басана. Сматрао је да су прве народне, старинске и примитивне. „У њима је“, напоменуо је проницљиво, „чаробни елеменат сведен на најмању меру; у причању често се осећа хумористична нота“ (Чајкановић 1929: V). За басне је устврдио да су се развиле из прича о животињама, а да својом дидактичко-сатиричном тенденцијом представљају књижевни производ. Посебно признање одао је „женским“ приповеткама (термин Вука Караџића), односно бајкама. У предговору антологији тврдио је безрезервно како оне „имају највећу вредност, и књижевну и научну: у њима је народна приповетка дошла до своје кулминационе тачке“ (Исто, V). Сматрао је да све шаљиве приче нису правог народног порекла, да су дело једног анонимног казивача и да су у народу прекратко живеле. Оваквим ставом Чајкановић је суштински поставио и јасно изрекао битан проблем тзв. аутентичности народног умотвора. Не намеравајући овом приликом да указујем на све елементе овога проблема, на бројне недоумице и могућа разрешења, допунио бих само Чајкановићево питање. Да ли је умотвор који исказује појединац који потиче из одређене културне средине у народу, који, дакле, исказ природно усклађује са властитим одгојем, схватањима и системом вредности средине којој припада – у стању да сачини индивидуално дело, које је оригинално до мере да се битно разликује (па и супротставља) од размишљања средине из које творац потиче? Мислим да процес дужег живота умотвора у народу заправо јесте процес једног веома особеног уједначавања културе, процес преношења приликом ког се умотвор прилагођава способностима, делом и схватањима преносилаца, а уметничка вредност усмене творевине час се увећава, час битно умањује.

Групу скаски Чајкановић сматра веома важном. Реч је заправо о особеним митским причама, о причама о настајању. Чајкановић их дели на етиолошке („о постанку различитих животиња, растиња, ствари, места, народних појава итд“, 1929: V) и јунака (Марко Краљевић, Милош Обилић, Свети Сава, проклета Јерина). Ишчитавајући пажљиво народне приче и настојећи да их раздели по групама, Веселин Чајкановић је одлично уочио како постоји необична блискост између појединих врста приповедака, па их је могуће разврстати

7 Нешто другачије мишљење заступа Снежана Самарџија у поговору новом издању Академијиног зборника *Српске народне приповеке*: „Поред *Српских народних приповедака* из 1927, Веселин Чајкановић објавио је и једну антологију народних прича, 1929. године. Она се у основи разликовала од његовог првог зборника и укључила се у изворе из штампане приповедне грађе, који су током XX века постајали све бројнији.“ (Самарџија 1999: 661)

у две, па и у три различите групе. Упозорио је, на пример, како се „бајке, скаске и легенде по начину причања и по мотивима слажу између себе толико да их је понекад тешко разликовати“ (1929: V). Скренуо је даље пажњу како се две приповетке из антологије које је сврстао у легенде (под бр. 190 – „Ко мање иште, више му се даје“ – и бр. 193 – „Бог не заборавља правих“) могу „са доста разлога“ уврстити у бајке, а приповетке разрежене у бајке, као, примерице, под бр. 55 („Ваљаћу ти кад будеш висио о концу“) и 57 („Вид ковач у мјесецу“) „с обзиром на етиолошки завршетак, могле би се распоредити и међу скаске“ (1929: V–VI). Бајка под бр. 74 – „Свети Сава и тврдица“ – могла би се сматрати и легендом, а скаска под бр. 173 – „Откуд човеку осамдесет година“ – причом о животињама. Будући да је претходним састављачима антологијских избора народних приповедака замерао што не користе разноврсну грађу која им стоји на располагању – сам се постарао да пажљиво прегледа и Вуков *Рјечник* и Вукову збирку пословица, који су до тада били запостављени као могући извори народних прича. Чајкановић је настојао да избором приповедака представи сву разноврсност, али и богатство мотива. Посебно се трудио да изнађе приче са тзв. старинским мотивима „из религије, магије и култа, митологије“ (1929: VI) и да их пропрати што обимнијим и садржајнијим коментаром. Већ је у овом тексту напоменуто како некоји Чајкановићеви коментари уз приповетке представљају праве мале студије о појединим фолклорним појмовима и проблемима. Текст о златној жици објављен уз приповетку „Усуд“ (бр. 23) изврстан је и вишезначан. То се једнако може рећи о тексту о родитељу (оцу) животињи који се налази у коментару приповетке бр. 27 – „Међедовић“. Зачудно је, али веома инспиративно Чајкановићево премишљање на тему „воду газим, жедан одим“ уз приповетку „Баш Челик“. Таквих примера, без претеривања, уистину има много.

Веселин Чајкановић није запао ни у другу грешку у коју западају каткад састављачи антологија – бити оригиналан по сваку цену. У тежњи за оригиналношћу приступа, Чајкановић није направио могућу, донекле и ишчекивану погрешку, да изостави у великом броју приповетке из збирке Вука Караџића. Међутим, јесте свео број преузетих „Вукових“ прича на крајње „разумну меру“. У Чајкановићевом антологијском избору успостављена је добра равнотежа између различитих извора. Довољно је само подвући како се у том избору нашло педесетак приповедака које су две године раније наштампане из Академијиних рукописних зборника. То су приповетке под редним бројевима: 7, 11, 24, 30, 31, 34, 41, 42, 43, 45, 46, 49, 50, 53, 54, 58, 60, 62, 67, 76, 77, 85, 87, 91, 93, 95, 96, 99, 101, 119, 120, 133, 134, 153, 156, 158, 160, 170, 179, 180, 181, 194, 195, 196, 198, 202, 209, 210, 211, 212 и 215. Стављајући примедбе на антологијске изборе народних приповедака које су начинили Тихомир Остојић и Војислав М. Јовановић, Чајкановић је замерао антологичарима што нису приликом састављања својих цветника водили рачуна о текстовима које садржи Вуков *Рјечник*.

У свој антологијски избор унео је чак десет текстова из *Рјечника* (70, 127, 140, 149, 152, 175, 176, 184, 187, 214), а осам је преузео из Вукових тумачења народних пословица (4, 12, 118, 122, 125, 131, 144, 147). Готово трећина народних приповедака у Чајкановићевој антологији представља апсолутну новину. Што се тиче осталих одабраних текстова, нужно је нагласити да се Чајкановић уопште није освртао на популарност одређених прича у изборима претходних антологичара. Следећи властите критеријуме одабира, властита ишчитавања народне прозе, Чајкановић је понудио читаоцима необичан, али свакако изузетан, садржајно пребогат цветник народних приповедака. Коментари приповедака, придодати на крају антологије, иако веома сажети, каткад чак и лаконски писани – битно допуњују читаочево доживљавање текста. Треба подвући шта Веселин Чајкановић није учинио, што би многи научник, а поготову антологичар, учинио мирне савести – није једноставно прештампавао (кад је то био у прилици) властите коментаре који су пратили односне приповетке у тзв. Академијином зборнику из 1927. За потребе антологије начинио је нове коментаре. Имајући у виду најшири круг читалаца, Чајкановић је настојао да његова објашњења не буду превише стручна, прекомерно детаљистичка. Ипак, радозналијим читаоцима препоручујем да у случајевима приповедака које су претходно, 1927, објављене у Академијиној књизи *Српске народне ѝриповеишке* посегне и за недавно обновљеним издањем ове књиге. У овом случају, радозналост и додатни труд биће штедро награђени.

На крају ваља напоменути како је интересовање Веселина Чајкановића за народне приповетке трајало и након објављивања антологијског избора. Године 1934. поздравио је појаву одличне антологије циганских народних приповедака које је сакупио и приредио гласовити етнолог Тихомир Р. Ђорђевић. Оцењујући сваколику вредност стотину и педесет одабраних прича, Чајкановић је изнова потврдио да и даље заступа ставове које је заговарао приређујући збирку *Српских народних ѝриповедака* из рукописних зборника (1927) и обликујући своју антологију српских народних приповедака (1929). И даље је сматрао да добра збирка народних приповедака треба да буде репрезентативна за велики простор, да буде богата и разноврсна по темама и мотивима, да мора примерима да покаже узајамност са суседним географским областима и њиховим, у верском и националном смислу, некад другачијим житељима. Тек када једна збирка приповедака покаже једнако илустративно и припадање одређеном тематско-мотивском заједништву, али и одлике уско локалне, односно уже локалне – она је право остварење, дело трајне и културне и научне вредности.

Антологија српских народних приповедака Веселина Чајкановића – *Чудоиворни ѝрштен* – јесте изузетно вредно дело. Она је и литерарна антологија, али је и много више од тога. Особено је сведочанство о темама и мотивима који су генерацијама заокупљали

пажњу Срба. Речити је зборник обичаја, веровања, етичких и естетичких вредновања, васколиког религиозног мишљења српског народа. Она је Стари завет српског народа.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђурић, Војислав. „Предговор“. *Мити и религија у Срба*. Прир. Војислав Ђурић. Београд: СКЗ, 1973. VII–XIII.
- Марић, Растилав. „Др Веселин Чајкановић (28. III 1881–6. VIII 1946)“. *Гласник Етнографској институцији САНУ*, 2–3 (1953–1954): 67–80.
- Самарџија, Снежана. „Уз ново издање *Српских народних приповедака* Веселина Чајкановића.“ *Српске народне приповејке*. Прир. Веселин Чајкановић. Београд: Гутенбергова галаксија, 1999. 657–670.
- Чајкановић, Веселин. „Српске народне приповијетке. Одабрао и средило Тихомир Остојић.“ *Српски књижевни гласник*, X, 7 (1923): 542–543.
- „---“. „Српске народне приповетке: антологија. Приредио Д-р Војислав М. Јовановић.“ *Српски књижевни гласник*, XVI, 4 (1925): 306–310.
- „---“ (ур.). *Српске народне приповејке*. СЕЗ, СКА, књига XLI, Београд–Земун: Графички завод „Макарије“, 1927.
- „---“ (ур.). *Српске народне приповејке*. Београд: Штампарија „Давидовић“ Павловића и друга, 1929.
- „---“. „*Цијанске народне приповејке*. Сакупио Др Тихомир Р. Ђорђевић.“ *Српски књижевни гласник*, XLI, 7 (1934): 536–538.

Nenad Ljubinković

Veselin Čajkanović's Anthology of Serbian Folk Tales

Summary

The paper examines the distinctiveness of the selection and modern classification of the material in the anthology of Serbian folk tales edited and published by Veselin Čajkanović in 1929. As an anthologist, Čajkanović struck a good balance in the representation of different sources (printed as well as manuscript sources), and made space for previously unjustly neglected records, which had been overshadowed by the prose works of the greatest authority on folklore, Vuk Karadžić himself. We outline Čajkanović's deep and detailed insight into the archival material, manuscript collections, as well as material scattered across both well-known and difficult-to-access periodicals and other publications of lesser-known collectors of folk literature. With a focus on archaic themes and motifs from religion, magic, cult and mythology, Čajkanović compiled an erudite collection of customs, beliefs, ethical and aesthetic values of the Serbian religious thought — “The Old Testament of the Serbian People”, as it were. In addition, we look at the significance of Čajkanović's remarkable commentary, which reveals the wealth of narrative variants, but also present detailed and noteworthy examples of analysis in the field of comparative mythology.

Keywords: Veselin Čajkanović, Serbian folk tales, anthology, Serbian folk literature

Примљено: 1. 10. 2021.

Прихваћено: 4. 4. 2022.